

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Kontroversiškosios Vydūno misterijos vertinimų pėdsakais

2013-02-04

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI
TEMA: Lietuvių literatūra. Drama
AUTORIUS: Rima Palijanskaitė

DATA: 2013-02

Kontroversiškosios Vydūno misterijos vertinimų pėdsakais Rima Palijanskaitė

Vydūno „Jūrų varpai“ – moderni, idėjiniu požiūriu itin drąsi drama, tačiau iki šiol ji neišvydo jokios, net mėgėjų, teatro scenos. Tilžės lietuvių giedotojų draugijos vaidintojai rengėsi ją parodyti 1914 m. rugpjūčio 2 d. miesto parke, bet sutrukde prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas – tą dieną, pasak Vydūno, „rinkosi šventei nužiūrėtoje vietoje kareiviai“.

Misterija buvo pataisyta, papildyta (ypač antras veiksmas, kuriame vaizduojamas *žmonijos vieškelis* karo grėsmės akivaizdoje) ir 1920 m. išleista. Vydūno manymu, „Jūrų varpai“ turėtų būti „ypačiai pastebimi“, pirmiausia dėl idėjinio dramos turinio. Šią ir kitas savo misterijas, išaugusias iš lietuvių tautosakos, dramaturgas siejo su senovės graikų kūrinių, „kurie vaizdavo slėpingą kūrybos galių veikimą sąmoningesniam gyvumui pasiekti.“¹ Į Balio Sruogos kaltinimus, esą neturįs jokie supratimo, kas yra misterija, atsakė: „Žvilgis ir tik į graikų kalbos žodyną parodytu, kad žodis *misterija* reiškia tiek, kiek mūsų žodis *slėpinys*, toliau tad – slėpingasis mokslas; pagaliau – apeigos, kurios šį mokslą skelbia. Kad amžiūvydis [viduramžiai] dramas su turiniu, imtu iš Biblijos, vadino misterijomis, tai buvo naujas dalykas.“ (Bibliiniu siužetu paremtų viduramžių misterijų esminis bruožas – lėkštas kasdienybės realizmas, pavyzdžiui, vaizduojant *Betliejų*, buvo įprasti *pribuvėjų* ir *kūmų* personažai: „Esama triukšmingų ir nepadorių scenų smuklėje, esama ligi soties nešvankių pokštų ir išdaigų.“²)

Vydūnas tvirtino: „Senovės misterijos dar ir šiandien nesuprastos pilnai. Bet tiek numanu yra, kad jos vaizdavo pasaulio ir žmonijos evoliuciją.“³

Apie misteriją tarpukario Lietuvoje

Tiek dramą, tiek patį rašytoją labiausiai kritikavęs Sruoga piktinosi, esą norėdamas

papasakoti „Jūrų varpų“ turinį, turėtų leisti į metafiziką, ko iš esmės nenori (!) daryti: „Meno veikalo pavidalu vėlei pateikiama spręsti šarada! O kas iš to, kad aš darbuosiuos darbuosiuos, spręsiu spręsiu, sustatysiu visą sistemą su dorybės logaritmais ir kilnumo diferencialais, ir kas man laidos, kad aš vis dėlto teisingai išsprendžiau? Juk *raktas* knygos gale neprisidėtas!“⁴

Griežtai Sruogos kritikai nepritarė Julijonas Lindė-Dobilas, jį palaikė ir Vaižgantas: „J. Dobilas teisingai gina Vydūno kūrybą nuo per šiurkščių B. Sirakuzino puolimų, pats B. Sirakuzinas dar šiurkščiau prikiša Vydūnui nemokėjimą polemizuoti ir gintis.“⁵

Į abu Sruogos *puolimus* Vydūnas reagavo, nuomonę pareiškdamas savo leidžiamame žurnale *Darbymetis*. Nusistebėjęs, kad recenzentas jo kūrinį vadina *komedija* (!), pamini kitus *neteisybės žodžius*, apibūdindamas rašinio esmę: „Veikalo turinį jis nė nebando paliesti. Rašo apskritai apie mano veikalus ir paduoda tik mažmožius iš *Jūrų Varpų*. O labai žymiu būdu.“⁶ Labiausiai apgailėstauja ne dėl jo asmens ir kūrybos nuvertinimo (B. S. stengiasi „mano žinojimą ir galėjimą, ir patį veikalą menkiausioj šviesoje parodyti“), bet dėl to, kad tokie rašiniai skelbiami Švietimo ministerijos leidžiamuose *Skaitymuose* – ministerija atstovaujanti Lietuvos valdžiai, o „niekingumai iš čia kenkia tautai“.⁷

Tokia kritika stebina dar ir todėl, kad Vydūno požiūris, pasak Eligijaus Daugnoros, yra labai artimas Sruogos teatro vizijai: „Teatras turi pažadinti širdyje viską, kas priklauso amžinybei“, nes „po karo žmogus turi pabusti žmogum [...], turi įsisąmoninti, kad jis turi tapti taurus“,⁸ rašė Sruoga 1921-aisiais, tais pačiais metais kaip ir recenziją, triuškinančią „Jūrų varpus“, nors šios mintys atliepia esmines misterijos idėjas. Neatmestina, kad Sruoga sąmoningai nesigilino į dramos siužetą, norėdamas pademonstruoti tik satyrinius savo gebėjimus, – tai galėjęs būti *atsakas* į kritiką, Vydūno pareikštą jam kaip vertėjui 1921 m. pirmajame *Darbymečio* numeryje.

Sruogos rašinys apie „Jūrų varpus“ (o jame, galima sakyti, tyčiojama iš mąstytojo kūrybos apskritai), patekęs į aukštesniosioms gimnazijos klasėms skirtą vadovėlį „Lietuvių literatūros nagrinėjimai“ (1928 m., sud. J. Norkus), *Naujosios Romuvos* teigimu, „dogmatiškai skelbė jaunoms ir nekritiškomis moksleivių sieloms ir protams apie dr. Vydūno raštų menką vertę“.⁹ Ilgam įsivyravo nuomonė apie *nepaskaitomus* Vydūno kūrinius, ir tik beveik po šimtmečio buvo suvokta, kad rašytojo dramos – neišnaudota lietuvių „teatro praturtėjimo galimybė“.¹⁰

Vincas Mykolaitis-Putinas savo studijoje apie Vydūno dramaturgiją „Jūrų varpus“ vadina sunkiai suprantamu ir nelabai pavykusi veikalu, kurio kompozicija, didžioji dalis scenų ir personažų jam primena galvosūkį. Pagrindinis „Jūrų varpų“ uždavinys aiškus – simboliškai atvaizduoti žmogaus, o gal ir žmonijos, kelią tobulybės ir dievybės link, kartu atskleidžiant visuomenės kultūros svarbą. Tačiau net pagrindinius mitinius personažus – *Bangpūtį* ir *Pūtogimę* vertintojas aiškina ne gilindamasis į dramos kontekstą, o žvelgdamas per krikščioniškosios mitologijos prizmę, traktuodamas juos kaip dvasinį (gėrio) ir kūniškąjį (blogio) pradą. *Senukus Elgetas*, reprezentuojančius elgetiškąjį, t. y. akląjį, negyvąjį, tikėjimą, laiko vien „žmonių menkystę“, gyvenimo prasmę išvelgiančių tik skatikėliuose, simboliu. Nepasigilinus į iškalbingas „Argaudo klajojimo“, *Vidės* kančių *žmonijos vieškelyje* scenas, taip ir liko „neaišku, dėl ko kilnioji, skaisčioji Vidė yra tame gyvenimo vieškelyje tokia bejėgė ir už ką ji turi taip

daug kankintis“.11

Į akis krinta tendencingas moters – ir *Vidės* – žmonių vieškelyje menkinimas. Krikščioniškosios ideologijos primestą įvaizdį, tarsi kaukę, priaugusią prie veido, *Vidė* nusiplėšia misterijos pabaigoje, ir tik tada praregi, dvasiškai išsilaisvina. Tačiau dvasinė *Vidės* transformacija, veikale išryškintos feministinės Vydūno pažiūros liko nepastebėtos, nesuprastos. Matyt, todėl Mykolaitis-Putinas daro tokią miglotą išvadą: „Dėl kiekvieno veiksmo, dėl kiekvieno poelgio mes galime klausti – kodėl, kodėl, kodėl? [...] Nerasdami veikale jokios – nei psichologinės, nei idėjinės – normos, mes priversti esame spėlioti autoriaus intencijas, galbūt klysti ir kaltinti jį gal ir nepagrįstais priekaištais.“12

Iš revoliucingai angažuotos tribūnos „Jūrų varpus“ vertino Zigmas Angarietis: „Vydūnas senajam buržuaziniam pasauliui pranašauja liūdną, katastrofingą galą.“13 Straipsnio autoriui nepatinka, kad dramaturgas pašiepia darbininkus, susirūpinusius vien savo *kumščio galia* ir *ilgesniu skatiku*, o labiausiai recenzentas piktinasi idealistinėmis pažiūromis, pernelyg dideliu rašytojo *dvasišku*. Pagrindinė herojė *Vidė* čia vadinama *vargšele*, *Argaudas* – *pušinėjančiu nabagėliu*, o jų meilė – *mistiška negalia*, *impotencija*. Pasak Angariečio, tik nusikratęs vergijos pančių žmogus galės iš vidaus augti, nes to augimo niekas nebeslopina. O Vydūnas, neneigdamas aplinkos jėgų (visuomenei primestų idėjų, pasaulėžiūrinių stereotipų) poveikio, siūlo eiti ne revoliuciniu socialinio perversmo, bet asmenybės tobulėjimo keliu – tą misterijoje atskleidžia *Vidės* personažas.

Adomas Jakštas-Dambrauskas laikėsi priešingos nuomonės – „Jūrų varpus“ vadino labiausiai pavykusia Vydūno misterija, kurią pagal literatūrinę svarbą gretino su Vaižganto „Pragiedruliais“: šie veikalai „ir svetimosna kalbosna išvertus nepadarytų lietuvių literatūrai gėdos“.14 Vis dėlto scenoje, Jakšto teigimu, ši misterija bus suprantama vien inteligentams, mąstantiems apie socialinius klausimus. Savo recenzijoje jis didžiausią dėmesį ir skyrė socialinėms problemoms, pabrėždamas Vydūno vaizduojamą „viso dabartinio gyvenimo santykių nenormalumą“. Pasak recenzento, „Jūrų varpų“ skambesys yra „slėpiningu gamtos virpėjimu sudarytoji pasaulio viršharmonija“, „žavįs sielą skambėjimas“, kuris tiesiogiai nesiejamas nei su Dievu, nei su amžinybe. Kyla abejonių, ar Jakštas iš tikrųjų buvo gerai išsigilinęs į misterijos siūzetą ir joje keliamus ne tiek socialinius, kiek religinius, pasaulėžiūrinius klausimus, nes simbolinių misterijos personažų jis nevertina, apie juos net neužsimena. Abejoti ypač skatina tai, kad Jakštas paprastai reaguodavo į menkiausią krikščionybės kritiką. Pavyzdžiui, Vydūno dramos „Probočių šešėliai“ kai kuriuos epizodus vadino tiesiog nereikalingais, net kenksmingais – pirmiausia tai *Pūslys* su Šventuoju Raštu ir dogmatizmo kritika, kai „šventais šventybės mokslais padidinamas tiktai žmonių aklumas“. Esą rašytojui netinka ironija ar pašiepimas, o ypač negražu „šaipytis iš žmonių prasčiokėlių tikėjimo“.15 Kadangi „Jūrų varpuose“ keliami kur kas radikalesni tikėjimo ir pasaulėžiūros klausimai, neatmestina, kad šįkart Vydūno kritikos, nukreiptos, Jakšto žodžiais tariant, į „tikrąjį šventybės mokslą“, didysis katalikybės apologetas tiesiog nepastebėjo...

Vydūno dramų specifiką, nors apie „Jūrų varpus“ neužsiminė, bene tiksliausiai apibūdino Antanas Vaičiulaitis, *Studentų žodyje* 1943 m. Vydūno 75-mečio proga rašęs: „Jo veikėjai yra baltais rūbais apvilktos idėjos, labai aukštos, gražios ir

išmintingos, pakeičiančios ir žmogaus dalią, ir visos tautos kelią, bet tai nėra tie *Hamletai*, Ibseno *Noros* ar Vinco Krėvės *Skirgailos*, kurie yra šio gyvenimo blaškomi žmonės, kūno ir kraujo būtybės. Net ir vadinamieji blogi Vydūno personažai yra greičiau antitezės prieš anuos šviesius idealus, o ne aistrų apsėsti sutvėrimai. Jie yra taip pat idėjos, juodos, kenkiančios ir pražūtingos.“¹⁶

Remdamasis vydūniškąja filosofija, esmines misterijos idėjas išryškino Vytautas Bičiūnas: „Vydūno veikalas *Jūrų varpai* yra ištisas himnas, giesmė bundančiai žmogaus dvasiai. [...] Atma-Budhi-Manas – dieviškasis amžinas pradas – yra tie jūrų varpai. Tai žmogaus dvasios esmė, iš kurios seka visa, kas žmoniška, kas prakilnu, taigi ir žmogaus dvasios kūryba.“¹⁷

Sovietmečiu gilintis į „Jūrų varpų“ siužetą niekas nesiryžo. Lietuvių dramaturgijos tyrinėtojas Jonas Lankutis aptakiai rašė: „Vydūnas rodo begalę skirtingo pobūdžio veikėjų ir epizodų, kuriuos į bendrą visumą jungia autoriaus užmojis alegoriškai pavaizduoti visos žmonijos kelią į tobulybę, aprėpti daugybę visuomeninių ir kultūrinių klausimų. Tačiau toji vaizdų jungtis ir prasmė čia tokia paini, miglota ir subjektyvi, kad jos niekas iki šiol nėra sugebėjęs aiškiai iššifruoti.“¹⁸

Misterijos vertinimai nepriklausomoje Lietuvoje

Pastaraisiais dešimtmečiais apie šios ir kitų Vydūno dramų nesupratimo ir negatyvaus vertinimo priežastis svarstyta jau ne kartą. Praėjo beveik šimtmetis, kol „Jūrų varpai“ sulaukė misteriją suvokiančių kritikų. Vienas pirmųjų – išeivijos literatūrologas Rimvydas Šilbajoris: „Grynai struktūriniu atžvilgiu šis Vydūno veikalas yra turbūt aiškiausias ir paprasčiausias [...]. Veikalo kiaurai permatoma logika ir struktūra galbūt išplaukia iš to, kad visi jo charakteriai yra reprezentaciniai, taip sakant, žmonės-reiškiniai, o ne, mūsų akims žiūrint, tikri, konkretūs žmonės, kurių aistrų ir išgyvenimų paini daugybė aptemdytą abstrakčią tiesos ieškojimo schemą-struktūrą, kurią Vydūnas piešia savo dramose.“¹⁹

Pasak Šilbajorio, nors simbolius Vydūnas nuolat kaitalioja, visi jie išreiškia „žmogaus sielos veržimąsi tiesos kryptimi“. Tikrieji vartai į tiesą yra savęs pažinimas, todėl netgi tolimiausios herojų kelionės laiku ir erdve yra tik kelias į savo sielos gelmes.

Misterijoje, kuri buvo kritikuojama neturinti *psichologinio pagrindo* (Sruoga) ar *psichologinio nuosakumo* (Mykolaitis-Putinas), vėlesni tyrinėtojai įžvelgė atskleidžiamą egzistencinį, fenomenologinį žmogiškosios prigimties matmenį, žmogaus ryšį su visuma, kai tikėjimas suprantamas kaip žmogaus prigimties duotybė. „Misterijoje yra aiškūs prasmių ryšiai, santykiai tarp veikėjų, jų hierarchija, tikrumo ir netikrumo statusas. Tai atstoja įprastąją psichologiją“,²⁰ – rašo Nida Norkūnienė, išskirdama būtent „Jūrų varpus“. Vydūno dramų specifiškumą, pasak jos, lėmė ypatingas rašytojo dėmesys dvasiniam pasauliui ir mąstymui, kaip tikrovę kuriančiam fenomenui. Vydūno misterijų stilius jai primena indų šventraštį *Bhagavadgītą*, nes ir čia vaizduojamas ne konkretus laikas, ne konkreti vieta su konkrečiais žmonėmis, o žvelgiama į visos žmonijos būties esmę, jos evoliuciją: „Ši Vydūno drama ypatinga tuo, kad joje atskleidžiama ypatinga dvasinė būseną – žmogaus (šiuo atveju moters) prabudimas. Tai patvirtina, kad jis teatru siekė ne visai *teatrinių tikslų*, bet sadanos tikslų – žmogaus transformacijos, atsivėrimo Absoliutui.“²¹

Norkūnienė pagrindinę dramos heroję *Vidę* išskiria kaip gyviausią ir realiausią personažą: ji mąsto, ieško, per kančią pasiekia vidinės laisvės ir pilnatvės. Vigmantas Butkus *Vidę* priskiria *brandiškojo tipo* herojams: „Kiekvienas iš jų stengiasi pereiti pats ir pervesti paskui save visuomenę iš profaniškos sferos į sakraliąją. Tas judesys sudaro dramos konflikto branduolį.“²²

Aušra Martišiūtė Vydūno „Jūrų varpus“ nagrinėja kaip ekspresionistinį veikalą. Misterijai būdinga savita kompozicija: „Scenos ir epizodai gretinami ne pagal priešasties–pasekmės logiką, kaip tradicinėje dramoje. Ekspresionistai dramos epizoduose ikūnija ne siužetą, o dominuojančias epochos idėjas, katastrofos nuojautą.“²³ Ekspresionizmo stilius, anot literatūrologės, leidžia kitaip pažvelgti tiek į Mykolaičio-Putino, tiek į kitų kritikų bandymus didaktišką rašytojo herojų retoriką sieti su paties Vydūno *apaštališka* asmenybe, nes šie ypatumai – „scenos virtimas sakykla“ – būdingi vokiečių ekspresionistų teatrui. Martišiūtė išryškina „Jūrų varpuose“ vaizduojamą žmogaus prigimties dvilypumo tragizmą, idealizmo ir racionalizmo priešpriešą, žmogaus (*Vidės*) tapsmą Naujuoju Žmogumi ir tam tikrų visuomenės grupių pažiūras, dėstomas bevardžių herojų lūpomis.

Dalia Čiočytė misterijos idėjas lygina su bibrine mitologija, evangeliniais motyvais. Išveda paraleles tarp *jūrų varpų* ir Dievo žodžio (klausymo ir negirdėjimo), tarp gero ir blogo pažinimo, kurį *Putogimė* siūlo *Argaudui* (nors tai, beje, tik pastangos jį *apsvaiginti*), ir Biblijos pažinimo dramos. Tarp *Bangpūčio* patarimo *Argaudui* klausytis vien *jūrų varpų* ir evangelinio atsižadėjimo motyvo. Misterijos siužetas išties turi daug sąryšių su *Biblija*, tačiau galimybė lyginti pačias idėjas labai abejotina. Pavyzdžiui, *jūrų varpų* klausymasis misterijoje simbolizuoja intymų žmogaus ryši su Dievybe, gyvą tikėjimą, todėl tai netgi priešinga tam, kas įprastai vadinama Biblijoje užrašyto *Dievo žodžio* klausymu, akiai juo tikint. Antro veiksmo pabaigoje *Elgetos Senutės* žodžiai, ištarti *Videi*, skamba kaip antitezė Jono *Evangelijos* pradžiai apie *Žodį*: „Ir žodis man išnyko – ar matei?“ Su Biblijos siužetu ir krikščionyste kur kas labiau susiję *Piktadariai*, simbolizuojantys destruktivius jos aspektus, bevardžiai personažai, kartoiantys biblines idėjas apie moters kaltę, *kunigas*, išryškinantis nekrofilinę bažnyčios orientaciją, ir jį lydintys *laidotuvininkai*. Tiesiogiai su *Evangelijos* idėjomis būtų galima sieti misterijos heroję *Vidę*: jos troškimas pranešti žmonėms apie nuolat skambančius *jūrų varpus* prilygsta pagrindinei *Evangelijos* idėjai, kad *Dievo karalystė* yra mumyse, ir kiekvienas galės patirti ją čia ir dabar.

Daugnora, atkreipęs dėmesį į „Jūrų varpų“ sąsajas su kitais lietuviškais kūriniais (ypač Maironio libretu „Kame išganymas“), teigia, kad Vydūnas buvo europietiškausias mūsų dramaturgas, suvienijęs tautos dvasios ieškančią tautinę romantinę ir „europinę viduramžių misteriją, stiprinančią žmogaus tikėjimą kaip ryši su transcendencija ir dialogą su Dievu“.²⁴ Vytautas Kaškelis, gvildendamas vydūniškosios dievoieškos idėjas, į „Jūrų varpų“ *jūrą* žvelgia kaip į kuriamą „polihorizonto paradigmą“, padedančią žmogui artėti prie aukštesnių potyrių, išminties vandenyno ir peržengti save – tik tada „įmanoma tapti labiau sąmoningu, išplėsti dvasią“.²⁵ Tam esą reikalingas ir pažinimas, ir budėjimas.

Vydūno dramose, o ypač šioje misterijoje, *prisodrintoje* mitinių herojų ir mitologinių siužetų, reikšmingas kiekvienas personažas, kiekviena frazė, scenos detalė. „Jūrų varpai“ yra ne individų ir jų aistrų, kurių labai pasigedo ne vienas kritikas, o idėjų

drama. Ryškiausia takoskyra tarp mąstančių ir akiai kitų idėjas kartojančių individų. Bevardžiai personažai – įvairių profesijų ir socialinių sluoksnių atstovai – čia tampa visuomenės idėjinių stereotipų *atspindžiais*. Kadangi žmonijos evoliuciją stabdo dvasinėms žmogaus galioms ir jų sklaidai nepalankios ar priešiškos idėjos, į jas ir nukreipiamas pagrindinis dėmesys – jos apnuoginamos, išryškinamas jų destruktivumas: „Pasaulėžiūra ir ideologija, kuriai nesvarbi žmogaus esmė ir joje glūdinti išmintis, drąsa, kūrybinė galia ir stiprybė, kuri šią esmę ne žadina, o akmeninėmis doktrinomis marina, – ar nėra tie tikrieji *Piktadariai*?“²⁶

Mitologiniai misterijos aspektai

„Daugelio literatūros bei meno šedevrų neįmanoma gerai suprasti, neatpažinus juose pavaizduotų mitinių personažų ar panaudotų mitologinių siužetų“, – nurodoma *Mitologijos enciklopedijoje*.²⁷ *Piktadarių* sąsajas su tam tikrais mitais ar idealais išvelgė ir Sruoga, tačiau to nesuvokęs piktinosi: „Profesionalas galvažudys negi gali būti mistikas idealistas?“²⁸ *Piktadarių* „psichologijos“, šių personažų idėjinės ir kompozicinės prasmės nesuvokė ir Mykolaitis-Putinas. O misterijai ypač svarbią personažų porą – *Senukus Elgetas* kritikai vadino paprasčiausiais duoneliautojais...

Pagrindiniai mitiniai personažai Vydūno „Jūrų varpuose“ aiškūs, tačiau šalia jų yra daug kitų su mitologija susijusių veikėjų ir siužetų, kuriuos labai nuskurdintume, vertindami atsietai nuo mitologinio konteksto. Pavyzdžiui, į *Dainių* galima žvelgti tik kaip į poetą mistiką, tačiau šis personažas primena mitą apie *Gerosios naujienos* skelbėją, siekusį padrąsinti žmones asmeninėje jų kelionėje Dievop. Prieš paties *Dainiaus* valią, jis ir jo žodžiai buvo sudievinėti, o žmonės atsisakė ieškoti susitikimo su Didžiuoju Slėpiniu: „Tu mums esi išganingas! Tavo gaidos yra amžinybės balsai! Kam dar reikėtų laiptoti po tas uolas ir klausyties bangų užmo!“

Vydūnas atskleidžia ne tik kuriamąjį, bet ir destruktivųjį mitų poveikį. Pagrindinė misterijos tema – žmonijos evoliucija – neatsiejama nuo žmogaus atsivėrimo Visumos galioms, nuo gyvojo tikėjimo, kurį daugeliui atstoja negyvasis (aklasis). Dramoje išryškinamas keleto biblinių mitų ir krikščioniškųjų dogmų poveikis socialinei sąmonei. Tai *Ievos* nuodėmės mitas ir juo grindžiama *prigimtinė moters kaltė* dėl pasaulio nuodėmingumo ir žmogaus mirtingumo. Tai žmonių nuodėmių atpirkimo mitas ir atsakomybės praradimas – *Piktadariai* kruvinomis rankomis vis eina prie šio *tikėjimo šaltinio*, kurio vanduo viską nuplauna ir nuneša užmarštin. Tai žmogaus samprata, neturinti amžinybės matmens, – žmogus esąs tik *žemės dulkė*, pražūvanti kartu su *Piktadarių* pralietu krauju. Su šiais mitais siejamas apgailėtinas lyčių kultūros išsigalėjimas, nepagarba moteriškajam pradui ir gyvybei *žmonių vieškelyje* apskritai. Iš čia kildintina tiek materialistinė žmogaus samprata su ją lydinčiu hedonizmu, tiek vertybinė ir moralinė krizė, karai. Pasaulėžiūra čia laikoma žmogaus sielą ir socialinį charakterį lemiančiu veiksmu – *Senutė Elgeta*, gerdama vandenį iš šaltinio, simbolizuoja šio tikėjimą, taria: „Šaltinėlis – neramaus miesto – siela.“

Vydūnas šia misterija, tarsi užbėgdamas už akių psichoanalitikui Carlui Gustavui Jungui, kviečia pažvelgti į religiją (pasaulėžiūrą), formuojančią bei maitinančią žmonijos sąmonę ir pasąmonę, suvokti negatyvius, destruktivius jos aspektus ir atsigręžti į gyvąjį tikėjimą, kurio versmė glūdi kiekvieno žmogaus dvasioje.

Du *Piktadariai*, kritikams pasirodę itin mišlingi personažai, tarsi *įrėmina* antrą misterijos veiksmą, vaizduojantį *žmonių vieškelį*, pasirodydami veiksmo pradžioje ir jo pabaigoje. Pranašams būdinga retorika *Piktadariai* išsako idėjas, susijusias su bibline tematika. Jie primena Viduramžių ir vėlesniuose Europos literatūros kūriniuose dažną alegorinį personažą – *Vienuolį apsimetėlį*. Vydūnui turbūt buvo žinoma ir antiklerikalinė satyra „Rožės romanas“, kurioje veidmainis vienuolis *Vilanas* (*vilan* sen. prancūzų k. – *piktadarys*) „bando sustabdyti meilės ir pažinimo, vidinio tobulėjimo siekiantį dvidešimtmetį kilmingą jaunuolį“.29 Kaip ir *Vilanas*, misterijos *Piktadariai* ikūnija tuos pavojus, kurie gresia krikščioniškų idealų siekiančioms sieloms. Panašių su religine ideologija susijusių personažų Vydūno kūryboje esama ir daugiau – tai *Protas* (vienuolis ir pirklys) misterijoje „Ragana“, *Vienuolis* dramoje „Amžina ugnis“, *Juodžiai* – misterijoje „Likimo bangos“ ir kt.

Destruktyvumas slypi jau pačiame dogmatiškame tikėjime. Sustingusi teiginių ar idėjų sistema, pasak mitologo Dainiaus Razausko, „gyvą sielą, tiesioginius jos išgyvenimus, jausmus, patyrimus bei mintis, patį psichinį bei dvasinį gyvenimą kaip tokį grasina sukaustyti gatavomis „idėjomis“, lietuviškai tariant, – sustabdyti stabais“.30 Civilizuotų žmonių gyvenimą vaizduojančio antro veiksmo scenos akcentai yra akmenys: dvi uolos, iš kurių teka šaltiniai, didelis akmuo tarp jų, toliau – „platusis akmeniais grįstas vieškelis, už kurio ir toliau gilumoj [...] stovi uolos (stalagmitai), kaip kokie šulai eilėse neapmatomaj daugybėj, tarsi miškas“. *Vieškelio žmonių* būtis tarsi prislėgta akmenų. Ant *Elgetų* akmens parimusi, užsnūdo ir *Vidė*, miesto gyventojams norėjusi pranešti apie nuolat skambančius *jūrų varpus*. Mitologai akmenis, uolas sieja su tikėjimo negyvumu, jo suakmenėjimu. „Štai ir lietuvių pasakoje iš suakmenėjimo atgaivintas herojus sako: *Ak, kaip aš gardžiai miegojau!* Taip čia atskleidžiama psichinė suakmenėjimo, sustabarėjimo prasmė.“31

Senukas ir *Senutė Elgetos* iš pirmo žvilgsnio atrodo labai realistiški personažai, tačiau neabejotina, kad jie simbolizuoja besibaigiančio žmonijos evoliucijos etapo mąstymą ir tikėjimą. Itin svarbią idėjinę *Senuko* prasmę byloja jo lazda – tai valdžios, dieviškos galios simbolis, su tuo neabejotinai susijęs ir *Senuko* ryšulys. *Senukas* suvokia į *pajūrį* atėjusių jaunujų dvasinę galią ir savo neįgalumą: „Gal pasiimsiu jos nors trupinėlį – nors trupinėlį iš amžinybės.“ Nors kartais šie *elgetiškojo* tikėjimo atstovai intuityviai suvokia Malonę, tačiau, būdami vergiškos dvasios ir dvasiška (egzistencijos požiūriu) neįgalūs, yra priversti tenkintis trupiniais, išmalda. *Elgeta Senutė*, neturinti nei lazdos, nei ryšulio, dvasinėmis galiomis gerokai pranoksta *Senuką*. Ji, kaip ir biblinė Ieva, psichoanalitiko Ericho Frommo akimis žvelgiant, yra sąmoningesnė, aktyvesnė. Tiesa, biblinė Ieva vaisius skina nuo vieno Pažinimo medžio, o *Senutė* nuveda *Senuką* prie kairiojo uolos šaltinio, bet pati eina prie dešiniojo. Tie iš skirtingų uolų trykstantys šaltiniai primena skirtingas pažinimo rūšis – logiškąją (vyriškąją) ir intuityvąją (moteriškąją).

Pagrindinis misterijoje kuriamas mitas – ne tik žmogiškąją prigimtį keičianti, bet ir pasaulio galias harmonizuojanti meilė. Dramoje meilei (kaip ir lyčių kultūrai su ją pagrindžiančiais mitais) skiriama ypač daug dėmesio, ji laikoma itin svarbiu žmonijos evoliucijos veiksmu. Apie *Argaudą*, kuris pamilęs *Vidę*, išgirdo *jūrų varpus*, sakoma: „Gal ir reikia didžios meilės, jeib jūrų varpus išgirst galėtų žmogus.“ Žmogiškojoje meilėje slypi dieviškoji meilė – moteris *jūrų varpus* girdi ir savo mylimojo žodžiuose. *Vidės* meilės galia sukrečia iki tol šėlusią *Putogimę*, sutaiko ją su *Bangpūčiu*, abiem

pripažinus savo klaidas. Misterija baigiama pasauliui viešpatauti kviečiamo *Algio*, simbolizuojančio žmonijos esmę, fraze apie Kūrėją kaip šventąją meilę.

„Jūrų varpai“, pasak Martišiūtės, apstulbino kritikus, bet drąsaus režisieriaus taip ir nesulaukė. „Reiškinys stulbina, kai jo negali paaikškinti, kai nesugebi rasti rakto, o režisūros drąsa nebūtina – reikia tik vydūniškos dvasios ir tautinio pasišventimo.“³²

To ir norėčiau palinkėti misterijos, kurią faksimiliniu būdu ką tik išleido Vydūno draugija, skaitytojams...

¹ Vydūnas. Mano gyvenimo apžvalga: Žvilgsniai į mano kūrybą, *Žemaičiai: Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*. Kaunas, 1938, p. 22.

² E. Auerbach, *Mimezis. Tikrovės vaizdavimas Vakarų pasaulio literatūroje*, 2003, Vilnius, p. 169.

³ Vydūnas. Mūsų raštija, *Darbymetis*, 1921, nr. 3, p. 55.

⁴ B. Sirakūzas, Vydūnas. Jūrų varpai. Triveiksmė komedija. Tilžė, 1920, Kaunas, *Skaitymai*, nr. 5, 1921, p. 163.

⁵ Vaižgantas. Raštai, 20 t., Vilnius, 2009, p. 228.

⁶ Vydūnas. Mūsų raštija, p. 54.

⁷ Ten pat, p. 46.

⁸ E. Daugnora, *XX amžiaus lietuvių religinė drama*. 2009, Vilnius, p. 29.

⁹ J. V. Girdvainis, Dr. Vydūnas: žvilgsniai į jo gyvenimą, darbą ir jo raštų likimą, *Naujoji Romuva*, 1939, nr. 35/36, p. 634.

¹⁰ Š. Trinkūnaitė, Vydūno dramaturgija: neišnaudota lietuvių teatro galimybė, *Kultūrologija*, 2007 (15), p. 221.

¹¹ V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, 10 t., 1969, Vilnius, p. 466.

¹² Ten pat, p. 468.

¹³ At. An. Vydūno dramų veikalai, *Kibirkštis*, 1924, nr. 5, p. 27.

¹⁴ A. Jakštas, Mūsų naujoji literatūra, 1 t., Kaunas, 1923, p. 102.

¹⁵ Ten pat, p. 82–83.

¹⁶ A. Vaičiulaitis, *Knygos ir žmonės*. Vilnius, 1992, p. 126–127.

¹⁷ V. Bičiūnas, Vydūno kūryba, *Klaipėdos žinios*, 1924, nr. 276, p. 1.

¹⁸ J. Lankutis, *Lietuvių dramaturgijos raida*. 1974, Vilnius, p. 149.

¹⁹ R. Šilbajoris, *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*. 1992,

Vilnius, p. 85.

²⁰ N. Norkūnienė, Vydūno dramos paslaptis, *Literatūra* 32 (1), Lietuvių literatūra, 1990, p. 24.

²¹ N. Norkūnienė, Vydūno dramos paslaptis, *Literatūra* 32 (1), Lietuvių literatūra, 1990, V., p. 27.

²² V. Butkus, Gyvas veikėjas ar sąlyginė figūra? Symbolistinio neoromantizmo poetika lietuvių dramaturgijoje, *Darbai ir dienos*, 1996, 3 (12), p. 195.

²³ A. Martišiūtė, Vydūno dramaturgija. 2000, Vilnius, p. 192.

²⁴ E. Daugnora, XX amžiaus lietuvių religinė drama. 2009, Vilnius, p. 113.

²⁵ V. Kaškelis, Rytai teosofinėse Vydūno sampratose ir Nyčės antžmogis (1), *Gimtasis žodis*, 1999, nr. 4, p. 20.

²⁶ R. Palijanskaitė, Mirties kultūros priežastys ir jos įveika Vydūno misterijoje „Jūrų varpai“, *Amžinųjų jūrų varpai / vydūniškosios mistikos link*. 2010, Klaipėda, p. 85.

²⁷ Mitologijos enciklopedija. T. 1, 1997, Vilnius, p. 5.

²⁸ B. Sirakūzas, Vydūnas. Jūrų varpai, p. 166.

²⁹ E. Naujokaitienė, Oskaras Milašius: mistikas ir hermetinis poetas. 2001, Kaunas, p. 190.

³⁰ D. Razauskas, Sustabarėjusi sąmonė: „dvasinės stabmeldystės“ samprata, *Kultūrologija*, nr. 14, p. 232.

³¹ Ten pat, p. 230.

³² P. Bielskis, Vydūno teatrinė aidija, *Tiltai*, 2006, nr. 32, p. 150.